

KÜLÖNLEGES KÉZISZERSZÁMOK

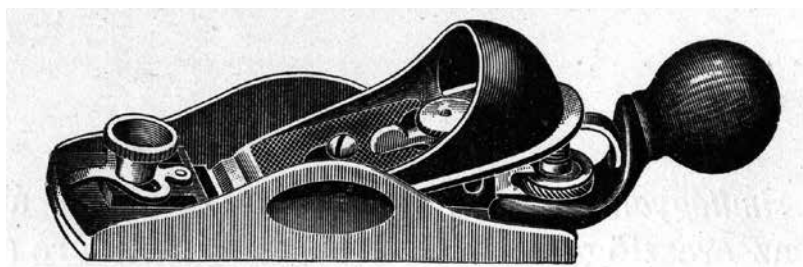
Pauló Tamás
ny. faipari mérnök-tanár

A történelem során a faipari kéziszerszámok anyaga – különösen a gyaluk megjelenése után – elsősorban a fa volt. Ugyanakkor a fémek hol kisebb, hol nagyobb mértékben mindig jelen voltak a szerszámkultúrában.

Az ókor első felében a réz, a bronz, majd a vas elsősorban a vágóéleken, a forgácsolófelületeken jelent meg. A gyaluknak alapvetően csak kis része a forgácsoló szerszám, ugyanakkor a tartósság miatt már a rómaiak hol öntött, hol kovácsolt elemekkel burkolták be a fa alkatrészeket.

A 14–15. századtól kezdve találkozunk a teljesen fémből kovácsolt gyalukkal. A Magyar Asztalos előző havi számában mutattam be a 15. századtól a 19. század végéig készített fémgyalukat, gyalucskákat. Ezek a 7–18 cm közötti kovácsolt, vagy öntöttvas gyaluk nemegyszer iparművészeti csodák. Finom kidolgozásukkal, vésett, gravírozott díszítésükkel jelzik a korabeli mesterek tudását és az asztalosszakma megbecsülését.

A 19. század közepétől indul igazán az öntött fémszerszámok diadalmenete. Az 1858-ban alapított, majd az

Az 1885-ös Stanley-katalógusban jelent meg először a No. 60 1/2

1860-as évek közepétől rohamosan terjeszkedő Stanley cég 1870-től kezdi gyártani és forgalmazni a részben azóta is gyártott gyaluit. A Leonard Bailey által tervezett fém szerszámok zömmel asztalos-, ács-, és általános famegmunkálási célokra készültek. Ugyanakkor jó néhány van közöttük, melyek vagy speciális célokra (bütü- és élgyalulás), vagy kis méreteik miatt helyszíni szereléshez, amatőr munkákhoz, modellezéshez voltak használhatóak. Az előző lapszámomban bemutatott

No. 1 számú gyalucska mellett az 1870-es évek közepétől a Stanley szériában jelentette meg a zömmel barkács célra javasolt blokkgyaluit. Ezek a blokkgyaluk az 1890-es évekig számtalan apróbb-nagyobb eltéréssel kerültek forgalomba. Formailag hasonlóak voltak, hosszuk 15–18 cm (ami pontosan tenyérbe simuló méret). A legtöbbjüknek finoman szabályozható a forgácsrése. Az eltérések zöme a késrögzés és az -állítás módjában található. A kések szöge 12° és 24° között változik, tehát ezek jellem-

Tökéletes állapotban az 1950-es években gyártott Stanley No. 60 1/2

Eredeti Stanley No. 75 a 20. század elejéről

Bronzból öntött Stanley No. 102 kópia

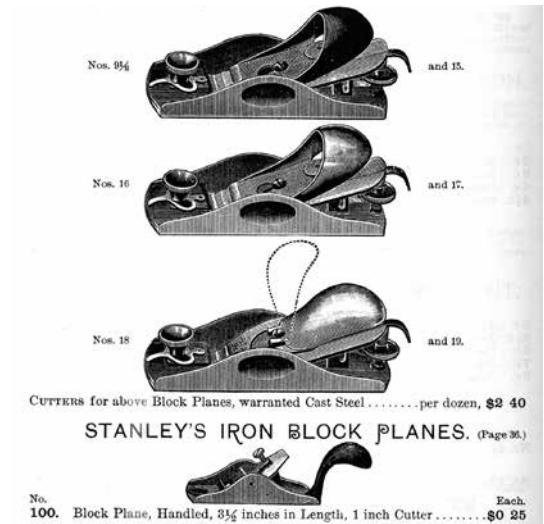
zően bütügyaluk, ami persze nem akadály a rostirányú gyalulásnak. A felületkezelés, a csavarok formája persze időről időre változott (amit a gyűjtők igen nagyszámú táborá díjaz), de néhány típust a mai napig szinte változatlan formában gyártanak, ami jele a minden szempontból átgondolt professzionális tervezésnek. Külön kategóriát képeznek az 1880-as évektől megjelenő, jellemzően 7 és 10 cm közötti törpe gyalucskák. Bár a Stanley-katalógusban szintén blokkgyalu az elnevezésük, de a kereskedelemben többnyire zsebgyalunak hívják őket. A kések szöge jellemzően 30° és 40° közötti. Igazából nehéz értelmezni a felhasználásukat. Többnyire modellezők, barkácsolók, kis bútorcskák, kazeták gyártói tudnak a kis helyeken ezekkel a szerszámokkal dolgozni.

Egyes típusait a hangszergyártók is haszonnal forgatják. A Stanley cég az elmúlt több, mint 150 év alatt azért tudott ilyen sikeres lenni, mert mindig szem előtt tartotta az alábbiakat:

- a leginkább ergonomikus formai kialakítás a kényelmes és biztonságos használatért,
- jó minőségű öntöttvas test- és acélkések a hosszú élettartamért,
- nikkelezett vagy zománczott felületkezelés, ami szintén a hosszú használhatóságot biztosítja,
- a fő méretek változatlansága, ami akár 100 év távlatából is lehetővé teszi az alkatrészcserét,
- a célszerűen kialakított késállítási és -rögzítő rendszer garantálja az optimális használatot,

Vaslemezről hajtogatott és hegesztett minigyaluca

Az öntöttvas blokkgyaluk megjelenése 1875-ben

STANLEY BLOCK PLANES.

Blokk- és zsebgyaluk 1890 körül

Stanley No. 100 és 101 kópiák bronzból, vasból és alumíniumból

Ma is rendelhető modellező gyaluk

Csak 8 cm hosszú, mégis tökéletes a Veritas minibütügyaluja

a világszintű alkatrész- és szervizellátás hiba vagy pótlás esetén szintén fontos tényező. A Stanley cég által a 19. század második felében indított trend a kéziszerszámok gyártására az egész világra hatással volt. Elsősorban Amerikában és Nyugat-Európában egyre-másra jelentek meg a fémből öntött faipari kéziszerszámok, melyek átvették a Stanley alapkonceptiókat. Jó néhány neves cég vette át az elmúlt évszázadban a Stanley által levédetett ötleteket, szabadalmakat és gyártotta, vagy gyártja ma is ezeket a szerszámokat. Sokan egyszerűen bemintázták egy-egy Stanley szerszámot, és minimális módosítással, vagy anélkül gyártották tömegével a jobb, vagy rosszabb másolatokat. A sok jó példa mellett a volt Szovjetunióban gyártották a legrosszabb és legdurvább Stanley utánérzéseket az

1950-es, '60-as évektől kezdve. A sokmillió darabszámában készített Stanley-klónok jellemzően bizonytalan anyagminőségűek, pontatlan kivitelűek, rossz végfeldolgozásúak, valamint gyenge és csúnya felületkezelésűek voltak. Cserében az árak alacsony volt. Érdekes tendencia volt megfigyelhető az 1960-as évektől. Mivel a kis méretű Stanley gyaluk egy része alapvetően nagyon egyszerű volt, ezért sokan elemeire szedtek egy szerszámot és nagyon egyszerű körülmények között egy kis öntődében, de akár otthon is bemintázták, majd különböző anyagokból leöntötték ezeket a kicsi szerszámokat. A többszöri másolás és a fémek zsugorodása miatt így jelenleg rendkívül sok méretű és anyagú hasonló gyalut lehet találni jellemzően a bolhapiacokon, internetes fórumokon. Nem egy szerszámgyűjtő tulajdonában „ugyanabból”

a gyaluból akár 10–15 darab is van rézből, vasból, alumíniumból. A Stanley-örökséget a '80-as évektől a legnemesebb értelemben átvéve és még finomabbá téve az amerikai Lie Nielsen manufaktúra tette magáévá. Egy kb. 20 darabból álló, szinte teljes vertikumú gyalukollekciót gyártanak a mai napig speciális bronzötözetből, illetve kifogástalan minőségű öntöttvasból. A kések a mai követelményeknek tökéletesen megfelelő A2 acélból készülnek. Hasonlóan gondolkodva, de szinte teljesen új formatervekkel álmodta újra a klasszikus fémgyalu-hagyományokat a kanadai Veritas cég is. A nagyon modern, esztétikus külső tökéletes minőséggel és használhatósággal párosul. Mindkét vállalkozás a világ élvonalában jár a klasszikus faipari kéziszerszámok gyártásában. A hagyományokat tisztelő, csak kéziszerszámokkal dolgozók (számuk világszerte egyre nő) körében ezek a szerszámok egyre népszerűbbek. Őket még az egyébként nyugati viszonylatban is nagyon magas árak sem riasztják el a vásárlástól. Összegzésként elmondható, hogy az elmúlt évszázadok alatt kikristályosodott precíziós fémszerszám gyártás nem ment ki a divatból, hanem reneszánszát éli. ■

LieNielsen hangszerkészítő gyalucska profiknak

